

## REPREZENTĂRI ALE PRINCIPILOR TRANSILVĂNENI PE SĂBII NOBILIARE MAGHIARE DIN SEC. AL XIX-LEA

Zoran Marcov\*

*Cuvinte cheie: Gabriel Báthory, Gheorghe Rákóczi I, Principatul Transilvaniei, stilul istoricist, sabie nobiliară, magnați maghiari, sec. al XIX-lea, investigații XRF, colecția Muzeului Național al Banatului.*

*Keywords: Gabriel Báthory, Gheorghe Rákóczi I, Principality of Transylvania, historical style, nobility sword, Hungarian magnates, the 19th century, XRF investigations, the collection of the National Museum of Banat.*

### Representations of Transylvanian princes on 19th century swords of the Hungarian nobility (Abstract)

The collection of weapons in the National Museum of Banat includes two 19<sup>th</sup> century Hungarian ceremonial swords which feature many design and ornamental elements that can mislead the laymen in the field of old heritage weapons. Made in accordance with the tendencies of the historical style, the two pieces imitate the design of the end of the Middle Ages Transylvanian princely swords. Moreover, representations and inscriptions dedicated to the Transylvanian princes Gabriel Báthory (prince between 1608–1613) and Gheorghe Rákóczi I (between 1630–1648) are preserved on both sides of the blades.

The two swords from the NMoB collection are part of a larger series of pieces inscribed with the names of Transylvanian princes, similar swords having been identified both in the online bibliography and in two other museum collections in our country: at the National Museum of Romanian History (Gabriel Báthory) and in the collection of the National Military Museum “King Ferdinand I” in Bucharest (Gabriel Báthory and Gheorghe Rákóczi II). The common element of all these swords is the blade, the basic component of the weapon, which is identical in all these pieces, from a typological point of view: it has a curved shape, with a wide fuller placed under the blunt edge, on both sides, more than two-thirds of the length of the blade. The decorative motifs and inscriptions are engraved in identical layout in all the analyzed pieces. Regarding the arrangement of the engraved decoration, it must be emphasized that it is laid out on superimposed registers, perpendicular to the length of the blade, in the same order on all the swords examined. As regards the inscriptions present on these blades, especially the princely portraits, we can appreciate that the main source of inspiration was the Transylvanian princely numismatic heritage, preserved to this day in museums or private collections. The princely portraits present on the blades of the swords are copies of representations present on the obverse of the vintage coins. The princely bust and the official title, which appear on the obverse of the coins, are elements shown on the reverse side of the blades, while the princely coat of arms, present on the reverse of the coins, is engraved on the reverse side of the swords.

The swords from the NMoB collection were analyzed with an XRF spectrometer, and the results obtained show a very high similarity between the two blades: a very high concentration of iron and an insignificant presence of other related chemical elements. The other components of the swords are of different types and shapes and the materials used range from solid gilded silver to plain brass. Based on the results offered by the XRF spectrometer, we can conclude that the blades used on the two swords were made in the same time interval, using modern metal processing techniques. The differences found in the other components of the swords indicate a ranking of the pieces according to value, which corresponds to the social status of the sponsors.

From a chronological point of view, the two bladed weapons from the NMoB collection date from the second half of the 19<sup>th</sup> century, possibly the last decades of that century. We agree to this point of view, given the evolution and impact of the historical style in this space, an artistic current which the two analyzed weapons represent.

The lack of information on the origin of the two swords negatively contributed to the long process of identifying and documenting the parts. The two swords were registered in the museum's inventory on January 8, 1959, being part of a swords lot which also includes that of the noble Osztóics family from Șemlacu Mare and Șemlacu Mic. Given the uncertainty surrounding the origin of the swords, we hope that future research will elucidate this mystery and will be able to identify the sponsors of the pieces.

Dintre armele albe utilizate în epoca modernă, săbiile de paradă sau de gală se evidențiază față de celelalte categorii de arme

atât prin materialele și decorul folosit, cât mai ales

\* Muzeul Național al Banatului din Timișoara, Piața Huniade nr. 1, 300 002; e-mail: markovzoran@yahoo.com.

datorită valorii istorice și memorialistice pe care multe dintre acestea o dețin. Astfel, multe dintre săbiile de paradă existente în colecțiile muzeale din țara noastră pot fi atribuite cu certitudine unor personalități istorice, ceea ce duce la creșterea semnificativă a valorii pieselor respective.

În colecția de arme a Muzeului Național al Banatului se păstrează câteva săbii de paradă din sec. al XIX-lea, care au aparținut unor personalități locale, aceste piese fiind la ora actuală clasate în Patrimoniul Cultural Național Mobil al României<sup>1</sup>. Vorbim despre un lot de trei piese, atribuite unor importanți militari, funcționari și nobili bănățeni: sabia care i-a aparținut comandantului militar austriac Johann Freiherr von Hiller, baron de Butin<sup>2</sup>; sabia timișoreanului Soos Imre, datată în anul 1839, singura dintre cele trei piese care păstrează inscripționat pe teacă numele proprietarului<sup>3</sup> și sabia familiei nobiliare Osztóics de Șemlacul Mare și Șemlacul Mic, armă publicată de noi într-un amplu studiu dedicat acestei familii nobiliare<sup>4</sup>.

Dintre celelalte săbii de paradă din colecția muzeului, neatribuite până în clipa de față, două fac notă discordantă, în condițiile în care prezintă multe elemente constructive și ornamentale care pot induce în eroare pe cei mai puțin specializați în domeniul armelor vechi de patrimoniu. Realizate

în conformitate cu tendințele stilului istoricist<sup>5</sup>, cele două piese imită la nivel constructiv săbiile princiere transilvănene de la sfârșitului Evului Mediu. Mai mult, păstrează pe cele două fețe ale lamelor reprezentări și inscripții dedicate principilor transilvăneni Gabriel Báthory (principe între anii 1608–1613)<sup>6</sup> și Gheorghe Rákóczi I (între 1630–1648)<sup>7</sup>.

În urmă cu mai bine de zece ani, în perioada în care ne aflam la început de drum în domeniul armelor vechi, în perioada formării noastre profesionale, câteva dintre piesele colecției MNAB au fost analizate de specialiști în armament alb și de foc. Printre aceste piese s-a regăsit și sabia inscripționată cu numele principelui Gheorghe Rákóczi I, iar într-o primă fază de lucru, datorită numeroaselor elemente identificate pe arma respectivă, aceasta a fost atribuită însuși principelui transilvănean. Realizată în stil istoricist, sabia a împrumutat numeroase elemente constructive din tipologia armelor princiere transilvănene; mai mult, a fost făurită din materiale scumpe și de foarte bună calitate<sup>8</sup>. Peste toate acestea se suprapun motivele și inscripțiile gravate pe cele două fețe ale lamei: bustul principelui și titulatura oficială (în partea exterioară), respectiv blazonul princiar și anul 1634 (în partea interioară a lamei). În acest context general, la începutul anului 2010 sabia a făcut parte din expoziția temporară dedicată armelor albe din colecția muzeului timișorean, la momentul respectiv piesa fiind prezentată ca și sabie princiară transilvăneană<sup>9</sup>. În anii următori, în urma cercetării atente a tuturor pieselor din colecția de arme a MNAB, a fost identificată o sabie similară, cu lamă aproape identică, dar inscripționată cu numele

<sup>1</sup> În contextul organizării expoziției internaționale *Armele albe ale Banatului istoric. Colecțiile muzeelor Vršac și Timișoara* la Muzeul Orașenesc din Vârșet (Republica Serbia), în perioada iulie-noiembrie 2012, au fost clasate în Patrimoniul Cultural Național Mobil al României peste 90 de arme albe din colecția MNAB. Printre bunurile clasate s-au regăsit aproape toate săbiile de paradă din colecția muzeului, cu excepția celor două piese care fac obiectul articolului de față. Întregul lot de piese expus în Serbia a fost clasat prin Ordinul nr. 2516 din 5 octombrie 2012 al Ministrului Culturii și Patrimoniului Național, iar dintre săbiile de paradă doar cea a familiei nobiliare Osztóics a fost clasată în categoria juridică Tezaur, restul pieselor fiind incluse în categoria Fond.

<sup>2</sup> Registrul de inventar I al MNAB, nr. vechi inv. 1563, înregistrată în data de 25 noiembrie 1896; conform datelor păstrate în vechiul registru de inventar al muzeului, sabia a fost purtată de baronul Johann Freiherr von Hiller, comandant militar austriac, în bătăliile purtate împotriva lui Napoleon I de la Neumarkt-Sankt Veit și Aspern-Essling în cursul anului 1809. Sabia, alături de alte câteva bunuri, a fost donată muzeului de către doamna Ernesztin, născută baroneasă Hiller, în anul 1896. Această sabie o regăsim astăzi în Registrul de inventar IV al MNAB, Colecția Istorie, reg. 1, p. 323, nr. inv. 3230.

<sup>3</sup> Registrul de inventar IV al MNAB, Colecția Istorie, reg. 1, p. 330, nr. inv. 3292; pe brățara superioară a tecii, la muchia netăioasă, este gravată în lb. maghiară următoarea inscripție: „Soos Imre Temesvár. 1839”.

<sup>4</sup> Zoran Marcov, *Mărturii ale familiilor nobiliare bănățene. Sabia nobililor Osztóics, în Oamenii, evenimente, tradiții din Banatul de câmpie*, VII, Timișoara (2013), 73–86.

<sup>5</sup> Stilul *istoricist* a fost un curent artistic specific sec. al XIX-lea, care s-a caracterizat, mai ales în arhitectură, prin preluarea formelor artistice din trecut. Acest fenomen artistic și social desfășurat în cursul sec. al XIX-lea a recurs la glorificarea Evului Mediu, tendințele respective regăsindu-se și în ornamentația armamentului alb, mai ales, în cazul celui de paradă.

<sup>6</sup> Registrul de inventar IV al MNAB, Colecția Istorie, reg. 1, p. 341, nr. inv. 3410.

<sup>7</sup> Registrul de inventar IV al MNAB, Colecția Istorie, reg. 1, p. 341, nr. inv. 3409.

<sup>8</sup> Sabia prezintă un mâner sub forma unui cap de vultur, care face corp comun cu garda în formă de S, ambele elemente fiind realizate din argint masiv, aurit. Brățările de ranforsare ale tecii sunt realizate de asemenea din argint masiv, cu urme de aurire, cea mijlocie fiind decorată suplimentar cu pietre decorative.

<sup>9</sup> Organizată de Muzeul Banatului din Timișoara, expoziția temporară de arme albe intitulată *Pe viață și pe moarte* a fost deschisă în perioada ianuarie-februarie 2010 la Muzeul de Artă din Timișoara. Ulterior expoziția a fost itinerată la Reșița, Alba-Iulia și Mediaș.

principelui Gabriel Báthory. Dacă analizăm cu atenție forma mânerului, cea de-a doua piesă, realizată din materiale mai modeste și păstrată într-o stare de conservare mai precară, se încadrează din punct de vedere tipologic mai degrabă în categoria săbiilor nobiliare de paradă din secolul al XIX-lea, decât în categoria vechilor săbii princiare premoderne. Cel mai frapant element este totuși lama, care pare să fi fost realizată „pe același calapod” cu lama sabiei atribuite lui Rákóczi. Tipologic vorbind lamele sunt identice, iar dispunerea inscripțiilor și motivelor gravate a fost realizată respectându-se același șablon decorativ: pe exteriorul lamei apare bustul și titulatura princiară, iar pe interior blazonul și câte un an reprezentativ pentru fiecare dintre cei doi principii menționați. Luând în considerare toate aceste aspecte, atribuirea sabiei în persoana principelui Gheorghe Rákóczi I a fost pusă sub semnul întrebării, astfel că cele două săbii nu au fost incluse în cadrul mării expoziții internaționale de arme albe de la Vârșeț<sup>10</sup>, săbiile nefiind clasate în Patrimoniul Național până la determinarea și datarea certă a pieselor.

Astăzi, la un deceniu distanță de la cercetarea inițială, în urma parcurgerii unei bibliografii internaționale vaste<sup>11</sup> și a analizării unor săbii similare păstrate în muzeele din țara noastră<sup>12</sup>, putem afirma cu certitudine că cele două săbii „princiare” din colecția MNaB, inscripționate cu numele principilor transilvăneni Gabriel Báthory și Gheorghe Rákóczi I, sunt de fapt și de drept săbii nobiliare maghiare din a doua jumătate a sec. al XIX-lea, realizate în spiritul curentului istoricist.

<sup>10</sup> Vezi nota nr. 1; expoziția a reprezentat evenimentul de final al proiectului transfrontalier *Home of Longevity for Cultural Treasury of Banat – Establishment of Regional Cultural Centre for Banat Heritage – „Concordia”*, implementat de către Primăria Orașului Vârșeț în colaborare cu Muzeul Banatului din Timișoara.

<sup>11</sup> Eduard Wagner, *Hieb- und Stichwaffen*, Prag (1966); Wolfgang Hermann, Ernst-Ludwig Wagner, *Battenberg Antiquitäten-Kataloge: Alte Waffen*, München (1979); Heinrich Müller, Hartmut Kölling, *Europäische Hieb- und Stichwaffen*, Berlin (1984); Lugosi József, Temesváry Ferenc, *Kardok*, Budapest (1988); Jan Šach, *Encyclopédie illustrée: Les armes blanches*, Paris (1999); Dragutin Petrović, *Hladno oružje iz zbirke Gradskog Muzeja Vršac*, Vršac (2005).

<sup>12</sup> În cursul anului 2016, în perioada în care am lucrat la redactarea tezei noastre de doctorat, am avut ocazia de a analiza la fața locului numeroase arme din expoziția permanentă a Muzeului Militar Național „Regele Ferdinand I” din București. Printre acestea s-au numărat și două săbii atribuite principilor Gabriel Báthory și Gheorghe Rákóczi al II-lea, piese despre care vom discuta în continuarea articolului nostru; *Arme din colecția Muzeului Național de Istorie a României*, (ed. Nicoleta König, Florin Georgescu), București (2014), 25–28 (abreviată în continuare *Arme din colecția...*).

Cel mai clar indiciu în susținerea afirmației noastre este însăși lama, element constructiv care la o analiză detaliată își dezvăluie adevărata identitate. Așa cum am menționat și în rândurile de mai sus, lamele celor două săbii sunt practic identice, diferențele constând doar în reprezentarea principelui redat în ornamentația gravată. Dar spre deosebire de lamele vechilor săbii princiare transilvănene, care pot fi admirate astăzi la Muzeul Național al Ungariei din Budapesta<sup>13</sup>, la săbiile din colecția MNaB se poate observa faptul că prelucrarea metalului este una modernă, tipică lumii industrializate din sec. al XIX-lea. Pe suprafața lamelor nu se observă urmele de prelucrare prin batere la forjă, specifice de altfel săbiilor princiare păstrate în capitala Ungariei, perfecțiunea suprafeței metalului fiind rezultatul prelucrării moderne. Această concluzie relativ simplistă, bazată doar pe observații la nivelul suprafeței metalului, este susținută de rezultatele investigațiilor XRF, realizate recent pe cele două lame din colecția MNaB. Măsurătorile spectrometrului XRF indică o puritate și o concentrație foarte mare a fierului utilizat la fabricarea celor două lame, valorile rezultate fiind semnificativ diferite față de cele obținute în urma analizării unei lame de spadă medievală<sup>14</sup>. Un alt element edificator este duritatea oțelului folosit la realizarea acestor lame. Concentrația carbonului este una foarte slabă, atâta timp cât pe una dintre săbii (cea inscripționată cu numele lui Gabriel Báthory) sunt prezente ciobituri adânci în muchia tăișului, rezultate în urma unor lovituri cu oțel de duritate superioară. Lamele săbiilor din colecția MNaB nu sunt ascuțite, ci prezintă un tăiș bont din fabricație, grosimea metalului în muchia tăișului fiind de aproape un milimetru. Toate aceste aspecte privitoare la duritatea metalului utilizat demonstrează faptul că lamele celor două săbii au fost concepute de la bun început cu scop decorativ, piesele fiind tipice categoriei armelor de paradă. Concret vorbind, săbiile sunt de fapt accesorii vestimentare, fiind purtate la ținuta de gală, ca un simbol al statutului social al deținătorului.

<sup>13</sup> Lugosi József, Temesváry Ferenc, *op. cit.*, nr. catalog 56 (sabia principelui Gheorghe Rákóczi al II-lea); nr. catalog 58 (sabia principelui Sigismund Báthory); nr. catalog 101–102 (săbiile principelui Ioan Kemény); nr. catalog 107 (sabia lui Ștefan Bethlen).

<sup>14</sup> A fost investigat un fragment de spadă medievală din sec. XIV–XV din col. MNaB, iar concentrația fierului este în acest caz cu aproape 15% mai mic decât în cazul celor două lame inscripționate cu numele principilor transilvăneni. Pentru mai multe detalii vezi în continuare capitolul *Investigațiile XRF, datarea, proveniența și descrierea celor două săbii din colecția MNaB*.

În altă ordine de idei trebuie subliniat faptul că cele două săbii din colecția MNAB fac parte dintr-o serie mai mare de piese inscripționate cu numele principilor transilvăneni, săbii similare fiind identificate atât în bibliografia online, cât și în alte două colecții muzeale din țara noastră: la Muzeul Național de Istorie a României și în colecția Muzeului Militar Național „Regele Ferdinand I” din București. În colecția MNIR există o sabie din seria respectivă, arma fiind inscripționată cu numele lui Gabriel Báthory (principe al Transilvaniei între anii 1608–1613)<sup>15</sup>. Tot la București, însă în patrimoniul Muzeului Militar Național, în expoziția permanentă a muzeului, există două săbii din această serie, una fiind dedicată aceluiași Gabriel Báthory (1608–1613), iar cealaltă lui Gheorghe Rákóczi al II-lea (1648–1660)<sup>16</sup>. O astfel de sabie a fost identificată și în webografia consultată, piesa în cauză fiind inscripționată cu numele principelui Gheorghe Rákóczi I (1630–1648)<sup>17</sup>. Dacă cele trei săbii din colecțiile muzeelor bucureștene sunt prezentate ca fiind săbii princiare autentice, piesa din mediul online este atribuită magnaților maghiari de la mijlocul sec. al XIX-lea. Alături de cele cinci piese identificate până acum în România, una în colecția MNIR, două în colecția MMNB și alte două la MNAB, este foarte posibil să mai existe asemenea săbii și în alte colecții muzeale din țara

noastră, piese care să-i omagieze și pe ceilalți prin-  
cipi transilvăneni din sec. al XVII-lea.

Elementul comun al tuturor acestor săbii este lama, componentă de bază a armei, care din punct de vedere tipologic este identică la toate aceste piese: are o formă curbă, cu un șanț lat plasat sub muchia netăioasă, pe ambele fețe, șanț care se întinde pe mai mult de două treimi din lungimea lamei. Motivele decorative și inscripțiile sunt gravate și respectă aceeași dispunere la toate piesele analizate: pe registre suprapuse, orientate perpendicular pe lungimea lamei. Analizând decorul începând dinspre talon spre vârf, ornamentația gravată debutează pe partea exterioară a lamei cu un motiv decorativ geometric<sup>18</sup>, după care este redată o panoplie de arme sau un corp ceresc, urmează apoi inscripția conținând titulatura principelui, deasupra acesteia fiind redat bustul principelui, iar în partea de sus decorul se termină cu un motiv vegetal sau floral stilizat (Pl. II.1; Pl. IV.1). Pe partea interioară a lamei, în apropierea talonului este redat motivul decorativ geometric, identic cu cel de pe partea exterioară, urmat de un corp ceresc sau o panoplie, după care este gravat un text referitor la principele omagiat, iar sub text este gravat un an din perioada domniei acestuia; deasupra inscripției urmează blazonul princiar, iar în partea de sus decorul se termină cu un motiv vegetal sau floral stilizat (Pl. II.2; Pl. IV.2). Analizând inscripțiile prezente pe aceste lame, dar mai ales portretele princiare, putem aprecia că principala sursă de inspirație a reprezentat-o patrimoniul numismatic princiar transilvănean, păstrat până în zilele noastre în muzee sau colecții particulare. Portretele princiare prezente pe lamele săbiilor sunt inspirate după reprezentările acestora existente pe aversul monedelor de epocă<sup>19</sup>. Bustul princiar și titulatura oficială, care apar pe aversul monedelor, sunt elemente redată pe partea exterioară a lamelor, în timp ce blazonul princiar de pe reversul monedelor este gravat la săbii pe partea interioară. Diferențe apar în ceea ce privește redarea inscripțiilor, în contextul în care pe unele lame textele sunt gravate cu litere cursive<sup>20</sup>, iar altele prezintă inscripții cu litere de tipar<sup>21</sup>. Așa cum am menționat și în rândurile de

<sup>15</sup> *Arme din colecția...*, 25–28; <http://clasate.cimec.ro/detalii.asp?tit=sabie--sabie-de-parada&ck=82D34AAA823F4B1D8D2FEA8B95DE0DEE> (accesat în 7 mai 2021).

<sup>16</sup> <https://www.taradacilor.ro/2020/12/30/in-vizita-cu-copiii-la-muzeul-militar-national-regele-ferdinand/> (accesat în 19 aprilie 2021).

17

<sup>18</sup> Motivul geometric decorat cu striații diagonale, prezent pe ambele fețe ale lamei în zona talonului, a fost identificat la toate cele șase săbii analizate în cursul cercetării noastre.

<sup>19</sup> *Standard Catalog of World Coins, Seventeenth Century 1601–1700*, ed. IV, Iola (2008), 1393–1409.

<sup>20</sup> Lamele inscripționate cu numele principelui Gabriel Báthory (col. MNAB, col. MNIR și col. MMNB) prezintă texte gravate cu litere cursive.

<sup>21</sup> Săbiile inscripționate cu numele principelui Gheorghe



mai sus, oțelul din care sunt realizate aceste lame este de o calitate relativ slabă, tășul nefiind ascuțit. În ceea ce privește săbiile din colecția MNAB, în urma unei analize detaliate a talonului celor două lame, nu au fost identificate marcaje ale armurierilor și nici inscripții ale atelierelor de proveniență.

Celelalte elemente componente ale săbiilor prezintă tipologii și forme diferite, materiale și culori variate. Cel mai reprezentativ în acest sens este mânerul, care se prezintă sub forme dintre cele mai variate: de la mânere sub forma unui gât alungit de vultur<sup>22</sup>, până la mânere tradiționale de factură orientală, unele terminate cu un cap simplu îndoit ușor spre tăș<sup>23</sup>, iar altele cu un cap evazat îndoit asemenea spre muchia tăioasă<sup>24</sup>. Decorul propriu-zis este foarte bogat și diversificat: motive vegetale și florale stilizate, motive zoomorfe, geometrice etc. Diferă și metalul din care sunt realizate mânerele: în timp ce unele sunt făurite din argint masiv aurit, altele sunt din alamă.

Garda la aceste săbii este de asemenea diversificată, ea fiind din acest punct de vedere similară cu mânerul. Avem de-a face atât cu gărzi drepte, cât și cu gărzi în formă de S, dar din punct de vedere statistic prevalează cele cu brațe drepte. Cinci dintre cele șase săbii analizate în cursul cercetării noastre prezintă gărzi drepte, terminate la capete cu bumbi circulari sau alungiți, toate cele cinci gărzi conținând în partea lor centrală câte un ecuson decorat în aceeași manieră cu restul gărzii<sup>25</sup>. Dintre săbiile cu gardă dreaptă, doar sabia din colecția MNIR prezintă un ecuson circular, în timp ce restul de patru piese prezintă ecusoane romboidale.

Referitor la teci, acestea sunt realizate din lemn și îmbrăcate cu catifea de diferite culori. Tecile sunt prevăzute cu brățări masive de ranforsare la cele două capete, dar și brățări mediane executate în aceeași manieră. Brățările superioare prezintă la muchia netăioasă inele port-sabie pentru fixarea la centură.

Aceste săbii nobiliare de paradă din a doua jumătate a sec. al XIX-lea se diferențiază totuși de vechile săbii princiare transilvănene din

secolul al XVII-lea. În colecția Muzeului Național al Ungariei din Budapesta, printre numeroase arme albe extrem de valoroase, se regăsește și una dintre săbiile aflate în trecut în proprietatea principelui Gheorghe Rákóczi al II-lea (1648–1660). Lama acestei săbii este relativ simplă, de tip *shamshir*<sup>26</sup>, nefiind prevăzută cu șanțuri pentru scurgerea sângelui. Decorul de pe partea interioară a lamei se compune dintr-o inscripție și blazonul princiar, ambele elemente fiind damaschinate cu aur în oțelul lamei. Inscripția este dispusă longitudinal sub muchia netăioasă și cuprinde numele principelui ("Georg Rákotzi II"), respectiv anul 1643, după care urmează blazonul timbrat de o coroană. Garda este dreaptă cu terminațiile brațelor sub forma unor bumbi alungiți, iar central există un ecuson rombic. Mânerul tipic săbiilor otomane medievale se termină cu un cap simplu, îndoit spre tăș. Atât mânerul, cât și garda sunt din argint aurit. Teaca este somptuoasă, fiind îmbrăcată în catifea verde și întărită cu brățări masive aurite și decorate cu pietre de coral. În partea centrală a tecii este prezent blazonul princiar, de asemenea aurit<sup>27</sup> (Pl. V).

#### *Investigațiile XRF, datarea, proveniența și descrierea celor două săbii din colecția MNAB*

Investigația XRF realizată recent pe cele două săbii din colecția MNAB a oferit date extrem de interesante pentru cercetarea noastră<sup>28</sup>. Procentajele furnizate de spectrometrul XRF susțin pe deplin datarea modernă a săbiilor, în contextul în care concentrația și mai ales puritatea fierului din componența celor două lame indică clar o prelucrare foarte târzie a metalului. Lama inscripționată cu numele principelui Gheorghe Rákóczi I prezintă o concentrație a fierului de 99,42%, pe locul al doilea situându-se manganul cu un procentaj de doar 0,30%, restul elementelor identificate fiind în cantități nesemnificative. Cealaltă lamă, inscripți-

Rákóczi I (col. MNAB și sabia identificată în bibliografia online) prezintă texte gravate cu litere de tipar.

<sup>22</sup> Registrul de inventar IV al MNAB, Colecția Istorie, reg. 1, p. 341, nr. inv. 3409; sabia inscripționată cu numele principelui Gheorghe Rákóczi I.

<sup>23</sup> *Arme din colecția...*, 25–26.

<sup>24</sup> Registrul de inventar IV al MNAB, Colecția Istorie, reg. 1, p. 341, nr. inv. 3410; sabia inscripționată cu numele principelui Gabriel Báthory.

<sup>25</sup> Dintre săbiile analizate, doar în cazul celei inscripționate cu numele lui Gheorghe Rákóczi I (col. MNAB) garda este în formă de S, toate celelalte prezintă gărzi cu brațe drepte.

<sup>26</sup> *Shamshir* – tip de lamă de origine persană, care prezintă următoarele caracteristici: subțirime și curbură accentuată a lamei, vârf subțiat și alungit; în literatura de specialitate internațională acest tip de lamă este cunoscut și sub denumirea de „coadă de leu”.

<sup>27</sup> Lugosi József, Temesváry Ferenc, *op. cit.*, nr. catalog 56; 229.

<sup>28</sup> Îi mulțumim cu această ocazie colegei Diana Vârzar, chimist în cadrul Laboratorului Zonal de Restaurare al MNAB, pentru investigațiile realizate cu spectrometrul XRF model BRUKER TRACER 5i la trei dintre piesele colecției de armament a MNAB (cele două săbii de paradă și o spadă fragmentară medievală). În cadrul investigației au fost analizate următoarele componente: lamele (vârful și mijlocul lamelor), mânerul, brățările tecilor, inelele port-sabie și o piatră decorativă de pe brățara tecii.

onată cu numele lui Gabriel Báthory, prezintă o situație relativ similară, având concentrația de fier ceva mai mică (98,57%), însă cea de mangan puțin mai ridicată (0,44%). Ca și în cazul lamei Rákóczi, numărul celorlalte elemente chimice prezente în raportarea spectrometrului XRF este redus, iar concentrația acestora este foarte mică. Comparativ cu rezultatul investigației realizate pe un fragment de lamă medievală (spadă din sec. XIV-XV) din col. MNAB<sup>29</sup>, unde concentrația fierului este semnificativ mai mică (84,27%), iar prezența altor elemente chimice este destul de numeroasă și diversificată<sup>30</sup>, cele două lame cu reprezentări princiare au o puritate a fierului mult mai mare, cu puține elemente chimice conexe identificate. Acest aspect indică o tehnică de prelucrare avansată a metalului, specifică perioadelor istorice mai apropiate de zilele noastre. Investigațiile efectuate pe cele două mânere au oferit rezultate diametral opuse: sabia Rákóczi prezintă un mâner din argint masiv (Ag: 90,41%), cu urme de aurire (Au: 2,40%), în timp ce sabia Báthory are un mâner din alamă (Cu: 66,97%; Zn: 30,87%), fără urme de aurire, singurul metal prețios fiind identificat în elementul decorativ prezent pe ecusonul exterior al gârzii și pe brățara superioară a tecii (Ag: 86,48%). Brățările existente pe cele două teci respectă în linii generale compoziția chimică a mânerelor, doar concentrațiile argintului și aurului la sabia Rákóczi sunt ceva mai mici (Ag: 85,23%; Au: 1,08%). În cazul sabiei Báthory brățările tecii sunt din alamă, compoziția chimică fiind similară cu cea a mânerului. Ultima componentă investigată, inelul port-sabie, indică următoarele rezultate: la sabia Rákóczi inelele sunt din argint masiv (90,15%), în timp ce la sabia Báthory sunt realizate din alamă (Cu: 67,53%; Zn: 30,02%). Interpretând toate aceste rezultate oferite de spectrometrul XRF, putem concluziona că lamele folosite la cele două săbii au fost realizate în același interval de timp, folosindu-se tehnici moderne de prelucrare a metalului. Diferențele constatate în cazul celorlalte componente ale săbiilor indică o clasificare valorică a pieselor, ceea ce corespunde statutului social al comanditarilor.

Problema datării săbiilor a fost analizată destul de amplu în prima parte a studiului nostru, în consecință aici vom trasa doar concluzia finală, care plasează din punct de vedere cronologic cele două

arme albe în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, poate chiar în ultima parte a secolului respectiv. Ne susținem punctul de vedere cunoscând evoluția și impactul stilului istoricist în acest spațiu<sup>31</sup>, curent artistic din care fac parte cele două arme analizate.

Lipsa informațiilor referitoare la proveniența celor două săbii a contribuit, în sens negativ, la îndelungatul proces de identificare și determinare a pieselor. Cele două săbii au fost înregistrate în inventarul muzeului în data de 8 ianuarie 1959<sup>32</sup>, fiind parte a unui lot de săbii din care face parte și cea a familiei nobiliare Osztóics de Șemlacu Mare și Șemlacu Mic<sup>33</sup>. Proveniența tuturor acestor piese este în continuare incertă, în condițiile în care nu deținem informații despre apartenența lor la vechile colecții ale muzeului. Din rubricile registrului actual de inventar, utilizat începând cu anul 1958, nu rezultă faptul că cele două săbii s-ar fi aflat în patrimoniul muzeului și înainte de cel de-Al Doilea Război Mondial. Din păcate pentru cercetarea științifică, în acest document nu este menționată sursa de proveniență a săbiilor, astfel că ne aflăm în situația de a repeta o ipoteză deja enunțată cu câțiva ani în urmă. La publicarea sabiei nobiliare Osztóics<sup>34</sup>, propuneam cititorilor trei posibile ipoteze privitoare la proveniența respectivei săbii, iar una dintre cele trei propuneri poate fi luată în calcul și în cazul pieselor avute astăzi în vedere. Teoretic vorbind există posibilitatea ca proveniența săbiilor să fie legată de evenimentele derulate imediat după terminarea celui de-Al Doilea Război Mondial, perioadă în care fostele conace și proprietăți nobiliare au fost depozitate de obiectele rămase în urma distrugerilor provocate de război. În prima fază, aceste obiecte au fost colectate de noile autorități și depozitate în spații improprii la nivel local, fiind ulterior predate muzeului la intervenția lui A. Ciupe și M. Moga<sup>35</sup>. Această propunere este doar o variantă de lucru, nefiind susținută de argumente concrete. Ne exprimăm speranța că cercetările viitoare vor elucida acest mister al provenienței unor piese deosebit de valoroase din colecția MNAB.

Având în vedere că cele două săbii aparțin aceleiași curent artistic, fiind contemporane din

<sup>29</sup> Registrul de inventar IV al MNAB, Colecția Istorie, reg. 1, p. 321, nr. inv. 3208.

<sup>30</sup> În compoziția chimică a lamei de spadă, alături de fier au fost identificate următoarele elemente: Al (1,50%), Co (1,22%), Cu (0,73%), Ru (0,66%), As (0,31%), Pd (0,29%), Zn (0,20%), Mn (0,22%), Cr (0,09%) etc.

<sup>31</sup> În această parte a Europei curentul istoricist s-a manifestat în a doua jumătate a sec. al XIX-lea.

<sup>32</sup> Registrul de inventar IV al MNAB, Colecția Istorie, reg. 1, p. 341, nr. inv. 3409 și 3410.

<sup>33</sup> Registrul de inventar IV al MNAB, Colecția Istorie, reg. 1, p. 342, nr. inv. 3411.

<sup>34</sup> Zoran Marcov, *op. cit.*, 79–80.

<sup>35</sup> Florin Medeleț, Vasile Rămneanțu, *Muzeul Banatului. File de cronică 1918–1948*, vol. II, Timișoara (2003), 246–247.

punct de vedere cronologic, în continuare descrierile pieselor vor fi redată în funcție de anii de domnie ai principelui pe care-l omagiază, mai întâi cea înscrisă cu numele lui Gabriel Báthory (1608–1613), iar apoi cea înscrisă cu numele lui Gheorghe Rákóczi I (1630–1648).

#### 1. Sabie maghiară de paradă.

Dată: a doua jumătate a sec. al XIX-lea.

Descriere: lama din oțel este curbată cu tăiș pe muchia interioară, cu muchie exterioară netăioasă și având vârful ascuțit pe ambele muchii. Lama este prevăzută cu un șanț lat pe ambele fețe, pe mai mult de 2/3 din lungimea ei. Partea superioară a lamei, pe ambele fețe, este decorată prin gravare cu motive vegetale și florale stilizate, motive geometrice, antropomorfe și inscripții. În partea exterioară, începând de la talon decorul gravat al lamei se prezintă astfel: un motiv geometric decorat cu striții diagonale, deasupra căruia este gravată o panoplie de arme (o spadă redată vertical, cu vârful în sus, suprapusă de o sabie, orientată invers, care străpunge un scut oval, iar în partea superioară a scutului, aproape de vârful spadei este redat un coif cu creastă), iar deasupra panopliei este gravat un decor cu motive vegetale stilizate. Urmează inscripția, care este mărginită atât în partea de sus, cât și jos de câte o striție perpendiculară pe lungimea lamei. Textul, redat cu litere cursive, este orientat perpendicular pe lungimea lamei și segmentat în patru rânduri: „*Gabriel / Báthory / D. g. princeps / Transylvaniae*”. Deasupra inscripției este gravat bustul principelui Gabriel Báthory, redat din profil, orientat spre dreapta. Principele este îmbrăcat în armură și ține în mâna dreaptă sceptrul sprijinit pe umărul său drept. Deasupra portretului princiar este gravat un motiv vegetal și floral stilizat, care marchează limita inferioară a decorului gravat. În partea interioară, decorul gravat al lamei, începând de la talon, se prezintă astfel: un motiv geometric decorat cu striții diagonale, deasupra căruia sunt gravate motivele Soarelui și al Lunii, mărginite de două șiruri de stele (câte una mare centrală și două laterale mai mici), iar deasupra acestui ornament este gravat un decor cu motive vegetale stilizate. Urmează inscripția, care este mărginită atât în partea de sus, cât și jos de câte o striție perpendiculară pe lungimea lamei. Textul, redat cu litere cursive, este orientat perpendicular pe lungimea lamei și segmentat în cinci rânduri: „*Partiúm reg / ni Hung. / Dominús et / sicut comes. / 1609.*”. Deasupra inscripției este gravat blazonul lui Gabriel Báthory, timbrat de o coroană. Deasupra stemei princiare

este gravat un motiv vegetal și floral stilizat, care marchează limita inferioară a decorului gravat.

Garda este dreaptă, realizată din alamă și bogat decorată cu motive vegetale și florale stilizate. Brațele gării se termină cu câte un bumb alungit din alamă decorat în aceeași manieră. Pe ambele fețe ale gării există câte un ecuson rombic din alamă bogat decorat în aceeași manieră cu restul gării; ambele ecusoane se continuă cu brațe subțiri și drepte, atât spre lamă, cât și spre mâner. Ecusonul de la partea exterioară este decorat suplimentar cu un ornament împletit, de formă cruciformă, realizat din argint, iar orificiile rămase sunt umplute cu cinci pietre decorative (patru laterale de culoare turcoaz și una centrală roșie).

Mânerul din alamă, realizat dintr-o singură piesă, este gravat pe ambele fețe cu bogate ornamente vegetale și florale stilizate. Muchiile mânerului sunt simple, nedecorate. În partea superioară mânerul se termină cu un cap evazat, turtit, îndoit spre tăișul lamei.

Teaca din lemn îmbrăcată în catifea albastră este întărită la cele două capete cu două brățări masive din alamă. Brățara superioară este bogat decorată cu motive vegetale și florale stilizate, fiind prevăzută cu un inel port-sabie la muchia exterioară. În partea sa exterioară, brățara este decorată suplimentar cu un ornament împletit, realizat din argint, similar cu cel prezent pe ecusonul exterior al sabiei. Brățara de la talpa tecii este masivă, bogat decorată în aceeași manieră cu cea superioară, având un element metalic de ranforsare ce înconjoară muchia din jurul vârfului tecii. În partea superioară, imediat sub brățara mare de la gura tecii, dar și spre mijlocul tecii, există câte o brățară îngustă, ambele fiind decorate în aceeași manieră cu restul brățărilor prezente pe teacă; brățara îngustă din partea superioară este prevăzută cu un inel port-sabie din alamă la muchia exterioară.

Lungimea lamei: 83 cm.

Lungimea mânerului: 12 cm.

Lungime totală: 96,5 cm.

Lungimea tecii: 85 cm.

MNaB, colecția de arme, nr. inv. Istorie 3410, stare de conservare relativ bună (Pl. I).

#### 2. Sabie maghiară de paradă.

Dată: a doua jumătate a sec. al XIX-lea.

Descriere: lama din oțel este curbată cu tăiș pe muchia interioară, cu muchie exterioară netăioasă și având vârful ascuțit pe ambele muchii. Lama este prevăzută cu un șanț lat pe ambele fețe, pe aproape toată lungimea ei. În partea superioară a șanțului, pe ambele fețe ale lamei și pe o lungime de aprox.

4 cm, se observă urme de prelucrare mecanică (șlefuire?). Partea superioară a lamei, pe ambele fețe, este decorată prin gravare cu motive vegetale și florale stilizate, motive geometrice, antropomorfe și inscripții. În partea exterioară, începând de la talon decorul gravat al lamei se prezintă astfel: un motiv geometric decorat cu striaii diagonale, deasupra căruia este gravat motivul Soarelui, flancat atât sus, cât și jos de câte două stele. Urmează inscripția, care este mărginită atât în partea de sus, cât și jos de câte o striaiie decorativă perpendiculară pe lungimea lamei. Textul, redat cu majuscule, este orientat perpendicular pe lungimea lamei și segmentat în patru rânduri: „GEORGIVS / RAKOCI DG / PRINCEPS / TRANSVLV”. Deasupra inscripției este gravat bustul principelui Gheorghe Rákóczi I, redat din profil, orientat spre dreapta. Principele poartă pe cap un turban și ține în mâna dreaptă sceptrul sprijinit pe umărul său drept. Deasupra portretului princiar este gravat un motiv vegetal și floral stilizat, care marchează limita inferioară a decorului gravat. În partea interioară, începând de la talon decorul gravat al lamei se prezintă astfel: un motiv geometric decorat cu striaii diagonale, deasupra căruia este gravat motivul Lunii, mărginit în partea inferioară cu un rând din două stele, o a treia stea fiind gravată în stânga Lunii. Urmează o primă inscripție, redată cu majuscule, pe două rânduri: „ANNO DOM / 1634”. Urmează apoi o a doua inscripție, care este mărginită atât în partea de sus, cât și jos de câte o striaiie decorativă perpendiculară pe lungimea lamei. Textul, redat cu majuscule, este orientat perpendicular pe lungimea lamei și segmentat în trei rânduri: „SOLI / DEO / GLORIA”. Deasupra inscripției este gravat blazonul lui Gheorghe Rákóczi I, timbrat de o coroană. Deasupra stemei princiare este gravat un motiv vegetal și floral stilizat, care marchează limita inferioară a decorului gravat.

Garda în formă de S este realizată dintr-o bandă din argint masiv cu urme de aurire, decorată cu striaii și motive vegetale stilizate. Brațele gârzii se termină cu câte un bumb metalic de formă circulară și îndoit: unul spre muchia netăioasă, celălalt spre mâner. Pe ambele fețe ale gârzii există câte un ecuson rombic din argint, decorat cu motive vegetale și florale; ambele ecusoane prezintă brațe alungite, atât spre lamă, cât și spre mâner. Ecusonul de la partea exterioară este decorat suplimentar cu un locaș patrulater, care conținea probabil o piatră decorativă (în prezent este gol).

Mânerul din argint masiv cu urme de aurire, realizat dintr-o singură piesă, este gravat sub forma unui cap de vultur, întreaga suprafață de prindere

fiind decorată cu penajul de pe gâtul vulturului. În partea superioară, capul de vultur este redat cu ciocul deschis, fiind orientat spre tăișul lamei.

Teaca din lemn îmbrăcată în catifea roșie este întărită la cele două capete cu două brățări masive din argint cu urme de aurire. Brățara superioară este bogat decorată cu motive vegetale stilizate în partea exterioară și cu motive geometrice în cea interioară, fiind prevăzută cu un inel port-sabie din argint la muchia exterioară. Brățara de la talpa tecii este masivă, bogat decorată în aceeași manieră cu cea superioară, având un element de ranforsare ce înconjoară muchia din jurul vârfului tecii. În partea centrală a tecii, există încă o brățară lată și aceasta fiind decorată în aceeași manieră cu restul brățărilor prezente pe teacă; brățara centrală este decorată suplimentar pe partea exterioară cu un ornament cuprinzând nouă locașuri patrulate (unul mare central și alte opt dispuse în jurul acestuia), dintre care doar două mai conțin câte o piatră decorativă. Și această brățară este prevăzută cu un inel port-sabie din argint la muchia exterioară.

Lungimea lamei: 81 cm.

Lungimea mânerului: 16 cm.

Lungime totală: 97,5 cm.

Lungimea tecii: 83 cm.

MNaB, colecția de arme, nr. inv. Istorie 3409, stare de conservare bună<sup>36</sup> (Pl. III).

## ABREVIERI

MMNB – Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand I”, București

MNaB – Muzeul Național al Banatului, Timișoara

MNIR – Muzeul Național de Istorie a României, București

NMoB – The National Museum of Banat

<sup>36</sup> În încheiere, dorim să adresăm mulțumiri colegei dr. Nicoleta Demian, cercetător științific la MNaB, pentru bibliografia referitoare la monedele princiare transilvănene de sec. XVII; d-lui Milan Șepeșan, fotograf la MNaB, pentru fotografierea pieselor; doamnei Eliza-Claudia Filimon, pentru traducerea în limba engleză a rezumatului. Încă odată ne exprimăm recunoștința față de colega Diana Vârzaru, chimist în cadrul Laboratorului Zonal de Restaurare al MNaB, pentru investigațiile XRF întreprinse pe trei dintre piesele colecției de armament a muzeului.





**Pl. I.** Sabie maghiară de paradă din a doua jumătate a sec. al XIX-lea. Pe lama sabiei este gravată titulatura, anul 1609, bustul și blazonul principelui transilvănean Gabriel Báthory (col. MNaB). / *Hungarian ceremonial sword from the second half of the 19<sup>th</sup> century. The title, the year 1609, the bust and coat of arms of the Transylvanian prince Gabriel Báthory are engraved on the blade (coll. NMoB).*



**Pl. II.** Reprezentarea principelui Gabriel Báthory pe decorul gravat al lamei: 1. exterior; 2. interior (col. MNaB). / Representation of Prince Gabriel Báthory on the engraved decoration of the blade: 1. obverse side; 2. reverse side (coll. NMoB).



**Pl. III.** Sabie maghiară de paradă din a doua jumătate a sec. al XIX-lea. Pe lama sabiei este gravată titulatura, anul 1634, bustul și blazonul principelui transilvănean Gheorghe Rákóczi I (col. MNaB). / Hungarian parade sword from the second half of the 19<sup>th</sup> century. The title, year 1634, the bust and coat of arms of the Transylvanian prince Gheorghe Rákóczi I are engraved on the blade (coll. NMoB).





**Pl. IV.** Reprezentarea principelui Gheorghe Rákóczi I pe decorul gravat al lamei: 1. exterior; 2. interior (col. MNaB).  
/ Representation of Prince Gheorghe Rákóczi I on the engraved decoration of the blade: 1. obverse side; 2. reverse side (coll. NMoB).





**Pl. V.** Sabie care i-a aparținut principelui transilvănean Gheorghe Rákóczi al II-lea (col. Muzeului Național al Ungariei, Budapesta; după Lugosi József, Temesváry Ferenc, *Kardok*, Budapest, 1988, nr. catalog 56). / Sword that belonged to the Transylvanian prince Gheorghe Rákóczi II (coll. of the National Museum of Hungary, Budapest; Lugosi József, Temesváry Ferenc, *Kardok*, Budapest, 1988, cat. no. 56).